

Paul Ricoeur. 2000. *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä*. Suomentanut Heikki Kujansivu. Paradeigma-sarja. Tutkijaliiton julkaisu- ja 98. Helsinki: Tutkijaliitto, 150 s.

Ranskalaisen kielifilosofin Paul Ricoeurin (s. 1913) tuotantoa ei ole aikaisemmin suomennettu. Siksi erääksi viime vuoden merkittävimmäksi teokseksi voisi nimitä Heikki Kujansivun käännöksen Ricoeurin teoksesta *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Kirja on koottu Ricoeurin Texas Christian Universityssä vuonna 1976 pitämistä luennoista, joissa hän pohtii ymmärtämistä ja tulkintaan sisältyvää merkityksen lisää.

Aiemmin syyttä muiden jälkistrukturalististen ranskalasteoreetikkojen varjoon jäänyt entinen keskitysleirivanki Ricoeur on nykyisin ajankohtaisempi kuin monet de Saussuren kieliteorian riittämättömyyden vangeiksi jääneet muotifilosofit. Kollegoistaan poiketen Ricoeur nimittäin kykenee säilyttämään teoriassaan subjektin käsitteen.

Keskeinen sanoma Ricoeurilla on, että itseymmärrys on mahdollista ainoastaan erilaisten välittäjien kautta. Tarvitsemme merkkejä, symboleita ja kieltä sitomaan ahdistusta, joka on seurausta pohjimmiltaan merkityksettömässä maailmassa elämisestä. Jos joutuisimme elämään kiinni tapahtumien virrassa – ilman kykyä ottaa ajattelun avulla etäisyyttä niihin – eläisimme jatkuvan kaaoksen armoilla. Merkki tarkoittaisi samaa kuin merkittäjä. Ricoeur osoittaa, että näin ei ole. Hänen projektinsa on samalla vastine Heideggerin liian nopealle siirtymiselle oppiin olevaisesta. Ricoeurilla kieli toimii keskeisenä kokemusten välittäjänä. Välttääkseen metafysiikan hän päätyy painottamaan epistemologiaa. Ensin on asetettava kysymys miten voimme tietää ja sitten pohdittava käytännössä miten toimintaamme ja vuorovaikutustamme voisi analysoida.

Ricoeur ylittää de Saussuren yksiulotteisen *langue-parole*-jaottelun ottamalla merkin ja merkittäjän lisäksi analyysinsä kohteeksi myös lauseen palautumattomana yksikkönä. Hän väittää, että lauseena sanottua ei voi ymmärtää muuten kuin lauseena. Lause voidaan purkaa sanoiksi, mutta sitä ei voi palauttaa osiinsa. Lause on tehty merkeistä, mutta se itse ei ole merkki. Ricoeurin semantiikan tarkoituksena on ottaa huomioon lauseisiin sisältyvä mielekkyys. Tähän liittyen hän totea: ”Kielet eivät puhu, ihmiset puhuvat.”

Kielellä on myös aina hänen mukaansa itsensä lävistävä ulottuvuutensa. Sanoilla sitoudumme tekemään, sanomme jotain tai suorastaan teemme jotain. Sanojen ei kuitenkaan tarvitse olla konkreetia. Mutta silti niiden ei myöskään tarvitse jäädä leijumaan merkityksettöminä tuhansille intellektuaalisuuden jäälakeuksille. Lauseen sisäinen rakenne nimittäin viittaa Ricoeurin mukaan takaisin puhujaansa siihen sisältyvien vaihtimien kautta, joita konkreettisesti voivat olla verbin aikamuodot, adverbit ja demonstratiivipronominit. Mi-

nästä puhuessa voidaan siis viitata koko lauseen puhe-tapahtuman subjektiin, eikä ainoastaan siihen, joka juuri puhuu.

Ricoeurin projektin ankaruus tuottaa kauniita hedelmiä. Kielitieteilijälle tosiasiassa näyttäytyvä kommunikaatio, jossa aktuaalisesti puhumme toisillemme, on Ricoeurin eksistentiaalisen tarkastelutavan mukaan ihme. Hän kysyy miksi? Siksi, koska diskurssin dialogisen rakenteen eksistentiaalisena ehtona on yhdessä-olo, joka näyttäytyy tapana ylittää jokaisen ihmisen fundamentaalinen yksinäisyys maailmassa. Yksinäisyydestä Ricoeur puhuu tässä yhteydessä radikaalissa mielessä. Kokemaamme ei voi siirtää toiselle tietynä kokonaisuena kokemuksena. ”Minun kokemuksestani ei voi suoraan tulla sinun kokemuksesi.” Jotain kuitenkin kulkeutuu ihmiseltä toiselle. Tämä jokin ei ole kokemus koettuna vaan sen merkitys. Kokemus pysyy yksityisenä, mutta sen merkityksestä ja mielestä tulee julkinen. Julkiseksi tullessaan teksti voi kuitenkin myös erottaa meitä toisistamme. Ricoeur toteaa, että kirjoitus voi myös jättää huomiotta vastaanottajansa ja kätkeä tekijänsä, jos Jumalan sanan sijaan saamme kuulla vain oppineiden sääntöjä, joita pappeus hallitsee.

Ricoeurille kieli ei ole maailma, vaan me olemme maailmassa. Olosuhteet vaikuttavat meihin ja tätä kautta tuomme kokemuksemme kieleen. Puhujalla on näin puheessaan mukana aina oma psykologinen aspektinsa. Puhe sisältää toiveen, että toinen huomaisi oman erikoislaatumme. Kieli on tässä yhteydessä prosessi, jonka avulla teemme yksityisestä kokemuksesta julkista. Ulkoistaessamme vaikutuksiamme transendoimme ne. Ulkoistamisen alkuna on kokemus maailmassa olostta. Se etenee ontologisesta tilanteesta kohti kielellistä ilmausta. On olemassa sanottavaa kokemuksen kautta ja sen jälkeen sanomme sen. Sen lisäksi, että puheemme viittaa aina takaisin puhujaansa, se samalla viittaa myös maailmaan. ”[S]e mitä teksti tarkoittaa, merkitsee nyt enemmän kuin se, mitä tekijä tarkoitti kirjoittaessaan sen.” Teksti ei siis yhtäältä ole kokonaan tekijän intentiota, mutta ei toisaalta myöskään kokonaan tekijätön kokonaisuus.

Miten tekstiä sitten voi ymmärtää kirjoitettuna diskurssina? Ricoeurin mukaan diskurssi on ymmärrettävä merkityksenä. Tapahtumana koettaessa keskinäinen ymmärrys perustuu saman merkityksen piiriin jakamiseen. Lukiessamme koetamme ensin tavoitella tekstin kokonaismerkitystä naiivilla tavalla. Toisella lukukerralla selittäminen on sofistikoituneempaa. Alussa arvaamme tekstiä, lopussa omaksumme sitä. Mutta teksti on aina mykkä ja siksi suhde lukijan ja tekstin välillä on Ricoeurin mukaan aina epäsymmetrinen. Lukija joutuu puhumaan molempien osapuolien edestä. Hän on pakotettu synnyttämään uuden tapahtuman, jossa alkuperäinen tapahtuma on objektiivoitu.

Tekstin merkitys on siis arvattava. Mutta mikä sitten on arvausta? Ricoeurilla sitä on merkitysten konstruointi tekstin verbaalisena merkityksenä. Itse arvaamiselle ei ole olemassa sääntöjä, mutta sen vahvista-

miselle on. Arvausta voidaan siirtyä selittämään tutkimalla arvauksen kohdetta. Kun merkitystä konstruoidaan kokonaisuutena, teksti avautuu moniääniseksi. Selittäminen on siis kehämäistä. Tietentyypiset esiolettamukset, joita teemme tunnistaessamme tekstiä, konstruovat kokonaisuutta. Arvauksien koetteleminen on lähempänä todennäköisyyttä kuin empiirisen todentamisen logiikkaa. Tekstin merkitysten itsevahvistuminen on vältettävissä tässä ymmärtämisen kehässä kumoamisen menetelmillä. Kilpailevat tulkinnat ovat aina konfliktissa. Siksi tekstistä tekemämme tulkinnan tulee olla todennäköisempi kuin toinen mahdollinen tulkinta.

Selittäminen ja ymmärtäminen on Ricoeurin mukaan paikannettavissa hermeneuttisen kaaren kahteen eri vaiheeseen. Tekstin mieli on hänen mukaansa tekstin edessä. Se on jotain avattua, eikä kätkeytyä. Lukijan tulee ymmärtää se, mikä osoittaa kohti mahdollista maailmaa tekstin lukijalle avoinna olevassa mielessä. Jotta tekstin voisi omaksua, tulee se myös käsittää. Tällainen epistemologinen täydennys poistaa mahdollisen väärinkäsityksen mahdollisuuden. Ei siis tarvitse puhua romanttisesta paluusta "samanhenkiseen" yhteenlankeamiseen tekijän "nerouden" kanssa. Kyse on Ricoeurin mukaan horisonttien sulautumisesta gadamerilaisessa mielessä. "Lukijan maailman horisontti yhtyy kirjoittajan maailman horisonttiin." Tekstin ideaalisuus toimii tässä prosessissa kirjoittajaa ja lukijaa yhdistävänä liitoksena, sillä tekstin merkitys on mykkyyydessään avoin kaikille lukutaitoisille.

Tulkinta on Ricoeurille prosessi, jossa avautuu uusia olemisen muotoja. Tekstin tarkoituksena on uuden maailman ääriviivojen osoittaminen. Lukijalla on mah-

dollisuus laajentaa ajatuksiaan ottamalla tekstiltä vastaan uuden olemisen muoto. Ricoeurin mukaan tällainen omaksuminen ei kuitenkaan ole jonkin omistamista, vaan se päinvastoin edellyttää narsistisen egon riistämistä. On luovuttava omasta käsityksestä voidakseen ymmärtää toista ja löytääkseen tämän toisen kokemuksen siinä määrin kuin se vain on mahdollista.

Vaikka Ricoeur korostaakin oman kommunikaatio-teoriaansa ei-psykologista luonnetta, on silti paikallaan vielä sanoa jotain asian psykoanalyttisesta puolesta. Ricoeurin arvaavan ymmärtämisen projektia voisi kutsua tasapainotteluksi jaettujen merkitysten piirissä. Keskustelussa kaksi ihmistä koettavat ottaa toisistaan selvää sitomalla ajatuksellisesti toisen esittämiä ajatuksia. Ricoeuria voisikin tulkita siten, että toista on kuunneltava maltaen, jotta hänen esittämänsä ajatukset tuntuivat mielekkäiltä. Jos toisen mielipiteisiin liimataan päälle heti oma tulkinta, tuhotaan tämä jaetun tilan ja keskinäisen ymmärtämisen mahdollisuus. Jos keskustelussa syntyy tällainen keskinäisen kannattelun tila, voidaan siinä astua monenkeskiseen todellisuuteen pois narsismin itseriittoisuudesta. Tällöin ympäröivässä maailmassa toimivien toisten ihmisten ei tarvitse enää olla pelkkiä haavoittuneen ihmisen mielialan jatkeita, vaan heidät voidaan kokea samanlaisina tuntevina ja kärsivinä ihmisinä kuin itse kukin sisällään on. Ricoeur asettaakin lukijan vaikeimman kysymyksen ääreen: Miten voimme todella ymmärtää sen, mitä toinen meille yrittää sanoa miehittämättä häntä omilla merkityksillämme?

ILKKA LEVÄ